

Ակադեմիայում սպասում են կառավարության ընդհանուր քայլերին

Ի՞նչ ձեռքբերումներ և թերացումներ են եղել Հայաստանի գիտության ոլորտում 2022 թ., ինչպե՞ս է ազդել ֆինանսավորման ավելացումը գիտական ակտիվության վրա, և ի՞նչ մարտահրավերներ դեռ կան այս ոլորտում: Այս ամենի մասին NEWS.am TECH-ը գրուցել է ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղար Արթուր Իշխանյանի հետ:

Ակադեմիկոս-քարտուղարի խոսքով ֆինանսավորման ավելացումը շատ կարևոր է գիտության զարգացման համար, և դա անցած տարվա կարևորագույն ձեռքբերումներից է: Սակայն միայն դա բավարար չէ. օրենսդրական լուրջ փոփոխություններ և ոլորտի խորքային բարեփոխումներ են անհրաժեշտ՝ առանձնացնելով Հայաստանի համար գիտական ռազմավարական ուղղությունները:

Արթուր Իշխանյանը որպես դրական քայլ գնահատեց այն, որ տարեվերջին վերջապես քննարկման դրվեց «Գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության մասին օրենքի» երկար սպասված փոփոխությունների մասագիծը: Այդ փոփոխությունները հստակեցնում են գիտական գործունեությանը վերաբերող որոշ տերմիններ, ինչպես նաև որոշ չափով հեշտացնում են գնումների ընթացքը գիտական հաստատությունների համար, ինչի անհրաժեշտության մասին երկար ժամանակ ահազանգում էին գիտական կազմակերպությունների տնօրենները:

Այս փոփոխություններով առաջարկվում է նաև Ակադեմիայի կառավարման խորհրդի ստեղծում, որում, Ակադեմիայի ղեկավարությունից բացի, պետք է ներառվի պետության լիազոր մարմին, այսինքն՝ Գիտության կոմիտեի ներկայացուցիչ, ինչպես նաև՝ ներկայացուցիչ այլ գերատեսչությունից: Արթուր Իշխանյանի կարծիքով՝ սա լուրջ փոփոխություն է, որի արդյունքում Ակադեմիայի գործունեությունը կլինի ավելի կոհերենտ պետական այլ կառույցների գործունեության հետ:

2022 թ. շրջանառության մեջ են դրվել մի շարք այլ կարևոր փաստաթղթեր, որոնք վերաբերում են Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի գործունեությանը, մասնավորապես գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգին:

Սակայն, ինչպես նշեց Արթուր Իշխանյանը, չնայած ձեռնարկված մի շարք դրական միջոցներին, 2022 թ. ավարտին գիտական գործունեության ամփոփումը ցուցանիշների անկում է գրանցել, և դա երկրի 30-ամյա ընթացքի օբյեկտիվ արդյունքն է:

«Անկումը պայմանավորված է նրանով, ինչի մասին անընդհատ զգուշացվել է դեռ 10 տարի առաջ: Շատ պարզ պատճառով. գիտական կարգերի տարիքային բաշխման կորում ունենք երկու զագաթ՝ երիտասարդների և տարեցների: Երիտասարդների զագաթը մնում է անփոփոխ, որովհետև երիտասարդները զալիս են, հետո լքում ոլորտը: Իսկ տարեցների զագաթը շարունակաբար տեղաշարժվում է դեպի ավելի մեծ տարիքային տիրույթ և ապրում է ընդհանուր թվի անկում՝ հասկանալի պատճառներով: Քանի որ գիտական արդյունքի մեծ մասը տալիս են մեծահասակները, իսկ նրանց թիվը տարեցտարի պակասում է, ապա

ցուցանիշների անկումը բնականոն սպասելի էր», - ասաց Արթուր Իշխանյանը:

Դրա հետևանքով մախորդ տարվա գիտության ֆինանսավորման թռիչքածն աճը (ՀՆԱ 0,23% -ից հասնելով ՀՆԱ 0,51%-ի) կարծես թե չի արտահայտվում: Ֆինանսավորման աճը հանգեցրել է աշխատավարձերի բարձրացման, լաբորատորիաների նորոգման, նոր սարքավորումների գնման, բայց նոր մարդկանց շատ չի բերել դեպի գիտություն, քանի որ բավարար քանակով ուսանողներ չկան:

«Այսինքն՝ մեծ ներարկում է արվել գիտության մեջ, բայց կոնկրետ այս տարի մենք գրանցում ենք արագացված անկում: Այդ անկումը հետևանք է երկար տարիների բարձրորդի վիճակի, և հարց է ծագում. անցե՞լ ենք մենք արդյոք անդամալիության կետը: Ես սա ցավով եմ հարցնում: Ես հույս ունեմ, որ այս տարի վիճակը գոնե կկայունանա: Աճ չէի ենթադրում, բայց անկումն այս տարի ավելի մեծ է, քան անցյալ տարի, այսինքն՝ այդ ներարկումներն առայժմ չոչնչացնում արդյունք չեն տվել. ընդհանուր մակրոպատկերն ասում է, որ վիճակը լավ չէ, քանի որ գիտական զգալի արդյունք տվողների քանակն անբավարար է», - ասաց նա:

Հայաստանում 1 մլն բնակչության հաշվով 1300 գիտաշխատող կա, ինչն էպես ցածր է համաշխարհային միջին ցուցանիշից: «Բայց, հաշվի առնելով մեր աշխարհաբաղաբական վիճակը, եթե մենք արևի տակ ուզում ենք տեղ ունենալ, ապա աշխարհի միջինից պիտի էպես բարձր թիվ ունենանք: Պետք է գիտաշխատողների թիվը մոտավորապես 3-4 անգամ ավելացնենք: Չորս հազար գիտնականը պետք է դառնա 12000: Հարց է ծագում. այդ 8000-ը որտեղի՞ց վերցնել», - ասաց նա:

Ակադեմիկոս-քարտուղարի խոսքով անբավարար քանակությամբ ասպիրանտական տեղեր են տրամադրվում, բայց անգամ այդ քիչ տեղերը թափուր են մնում: Նա բերեց ֆիզիկայով զբաղվող ինստիտուտների օրինակը: Եթե ինստիտուտի գիտաշխատողների թիվը դիցուք 100 է, ապա տարեկան 1-2 ասպիրանտ ընդունելով (այդքան տեղ է հատկացվում ամեն ինստիտուտի), ամբողջական սերնդափոխության համար «կպահանջվի հավերժություն»: Տեսանելի ժամանակում սերնդափոխության համար ֆիզիկայի ոլորտում պահանջվում է տարեկան առնվազն 4-5 անգամ ավել ասպիրանտ, բայց նրանք ուղղակի չկան:

Արթուր Իշխանյանը հիշեցրեց, որ գիտնականների զանգվածային արտահոսքը երկրից և գիտությունից դեպի այլ ոլորտներ սկսվել է դեռ անցած դարի 90-ականներին: Վերջին տարիներին ֆիզիկոսներն ու մաթեմատիկոսներն ավելի շատ համալրում են ՏՏ ոլորտը, իսկ գիտությամբ զբաղվել ցանկացողները լքում են երկիրը:

Գիտնականներն զգուշացրել են այս վիճակի վտանգավորության մասին դեռ 10-15 տարի առաջ: Եվ 10 տարի առաջ, ըստ Իշխանյանի, դեռ հնարավոր էր փրկել իրավիճակը: Այն ժամանակ ակտիվ աշխատող գիտնականները 50-60 տարեկան էին, ավելի շատ ուսանողներ, ասպիրանտներ ունեին, իսկ այսօր արդեն 60-70 տարեկան են, և շուտով չեն կարողանա ասպիրանտների ղեկավարել: Բացի այդ, այն ժամանակ երկիրը լքած իրենց աշակերտներին դեռ հնարավոր էր հետ բերել՝ համապատասխան ծրագրի իրականացման դեպքում:

Անցյալ տարվանից Գիտության կոմիտեն մասնաճյուղ իրականացնում է, բայց այդ ծրագրով Հայաստան է բերվել ընդամենը հինգ երիտասարդ գիտնական, իսկ դա շատ քիչ է՝ բեկում մտցնելու համար: Գիտկոմի կողմից ֆինանսավորվող մախագծերում այս տարվանից կարելի է ընդգրկել նաև բակալավրիատի որոշ ուսանողների (մինչ այս թույլատրվում էր ներգրավել միայն մագիստրոսներին) և

նորմալ աշխատավարձ վճարել, բայց ուսանողների թիվը բնագիտական ֆակուլտետներում շատ քիչ է:

Այսօր անկումը կասեցնելու համար, ըստ Արթուր Իշխանյանի, անհրաժեշտ են շտապ, ոչ տրիվիալ և արտակարգ քայլեր: Օրինակ՝ դեռ 44-օրյա պատերազմի ժամանակ նա առաջարկել էր բնագիտական առարկաներից բարձր առաջադիմություն ունեցող բոլոր ուսանողներին բոլոր ֆակուլտետներից տեղափոխել բնագիտական ֆակուլտետներ՝ տալով նրանց բարձր կրթաթոշակ:

2022 թ. ընթացքում ԳԱԱ ղեկավարությունը համոզեց է եկել նաև Ակադեմիայի կառուցվածքի բարեփոխման մի շարք նախաձեռնություններով՝ կառույցի աշխատանքի արդյունավետությունը բարձրացնելու համար:

Ակադեմիայում սպասում են կառավարության պատասխանին մի շարք առաջարկությունների վերաբերյալ:

Այսպես, ի լուծումն ակադեմիայի անդամների ժողովում անցավ, ԳԱԱ ղեկավարությունն առաջարկում է շտապ նոր ընտրություններ կազմակերպել, ընդ որում՝ միջազգային շատ բարձր չափանիշներով, և սահմանելով տարիքային վերին շեմ, և այսպիսով երիտասարդացնել ԳԱԱ անդամների կազմը:

Հաջորդ առաջարկը՝ ԳԱԱ Կանոնադրության փոփոխությունն է, որը նաև հնարավորություն կտա միավորել ԳԱԱ որոշ բաժանմունքներ:

«Հիմնավորման մեջ ասված է, որ աշխարհաբաղաբական այս վիճակում անհրաժեշտ է, որպեսզի բաժանմունքները լինեն, պատկերավոր ասած, ռեակտորներ, որտեղ տեղի կունենան նոր գաղափարների գեներացում, պետական կարևորության ծրագրերի մշակում: Ակնհայտաբար, ներկայում արվող բավարար չէ: Մեզ պետք են նոր ընտրություններ, որպեսզի կազմը համալրվի, ու կարողանանք անել էպես ավելին», - ասաց նա:

Շատ են խոսակցությունները նաև այն մասին, որ ակադեմիական համակարգն ուռճացված է, Հայաստանին հարկավոր չեն նույն գիտակարգով զբաղվող այդքան տարբեր ինստիտուտներ և այլն, և անհրաժեշտ է օպտիմալացում: ԳԱԱ ղեկավարությունում համաձայն են, որ անհրաժեշտ է օպտիմալացում, և մշակել են ռազմավարություն, համաձայն որի՝ մի շարք ինստիտուտների միավորումով պետք է ստեղծվեն ութ գիտական խոշոր կենտրոններ՝ Հայաստանի համար ռազմավարական նշանակություն ունեցող գիտական ուղղություններով:

Բոլոր այս առաջարկները մախորդ տարվա ընթացքում պատշաճ կերպով ուղարկվել են կառավարություն, բայց պատասխան քայլեր, ցավոք սրտի, դեռ չկան: Հայտնի է, որ կառավարությունում քննարկվում է այլ առաջարկ՝ գիտական ինստիտուտների ապագայի մասին. միավորել դրանք բուհերի հետ: Բայց մնա քայլը Արթուր Իշխանյանը վաղաժամ և վտանգավոր էր համարում. բուհերին միանալուց հետո ինստիտուտները կկորցնեն ինքնուրույնությունը, և դա կարող է դեգրադացնել գիտական ողջ համակարգը: Նրա խոսքով՝ Ակադեմիայում այս հարցով կառավարության հետ կառուցողական երկխոսություն ծավալելու հույս ունեն:

Արթուր Իշխանյանը շեշտեց, որ Ակադեմիայում քաջ գիտակցում են երկրի ներկա վիճակը, և այն, որ կառավարությունը շատ այլ հրատապ խնդիրներ ունի լուծելու, առաջին հերթին՝ անվտանգային: Բայց, հիշեցրեց նա, գիտության և տեխնոլոգիաների զարգացումն ի վերջո ևս երկրի անվտանգության հարց է, և մեր վիճակն այս հարցում այժմ վատնում է, այնպես որ, անհապաղ միջոցներ են անհրաժեշտ: «Փիլիսոփայորեն, այս արևի տակ այն ազգը, որը չի արարելու, չի լինելու», - ասաց նա: